

В. М. Гончаров
академік АЕН України
А. А. Мартинов
канд. екон. наук
м. Луганськ

ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОЇ СИСТЕМИ КОМПЛЕМЕНТАРНОГО РОЗВИТКУ АПК ТА СУМІЖНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки України характерною тенденцією стає накопичення протиріч в сфері виробництва та торгівлі, що обумовлює системне порушення інтересів виробника та зниження рівня його мотивації. Дисбаланс між окремими галузями економіки, необґрунтований реальними економічними потребами розвиток фінансово-посередницького сектора, пригнічуючий сферу реального виробництва, створює передумови для подальшого роз-

витку спекулятивного сегменту економіки та гальмує процеси оздоровлення економіки в цілому. В зв'язку із цим актуальним науковим питанням стає пошук механізмів формування єдиної, узгодженої та взаємоповнюючої (комплементарної) системи економіки, визначення оптимальних пропорцій розподілу ресурсів між галузями економіки з метою посилення зовнішніх ефектів від провадження нових способів управління, виробництва, та забезпечення загального синергетич-

ного ефекту від взаємодії окремих елементів економічної системи.

Проблемам забезпечення ефективного розвитку агропромислового комплексу України присвячені праці багатьох вчених-економістів, серед яких роботи: Андрійчука В. Г., Воронова А. В., Гєєця В. М., Голованова М. О., Гудзинського О. Д., Краснова Ю. М., Лебединського Ю. П., Лукінова І. І., Мосіюка П. О., Онищенко О. М., Полякова О. М., Саблука П. Т., Савчука В. К., Сахацького М. П., Сопка В. В., Столярова В. Ф., Харківського Д. Ф., Червена І. І. та інших. Однак, особливості трансформації вітчизняної економіки, кризове становище агропромислових, переробних підприємств та промислового комплексу України в цілому обумовлює появу нових проблем, висуває нові вимоги до системи управління розвитком АПК. Проблема формування ефективного механізму системного економічного розвитку й сьогодні не є остаточно вирішеною. Особливої уваги потребує дослідження ролі АПК, як системоутворюючої галузі в загальному векторі комплементарного розвитку окремих галузей економіки.

Отже, метою наукової статті є визначення передумов формування відповідної сучасним умовам системи комплементарного розвитку АПК як системоутворюючого елементу механізму сталого розвитку вітчизняної економіки.

Комплементарний розвиток, в межах представленого дослідження, розуміється як узгоджений та взаємодоповнюючий розвиток окремих елементів економічної системи, ефективна взаємодія яких забезпечує формування синергетичного ефекту та сприяє подальшому розвитку економічної системи в цілому.

Походження терміну «синергізм» пов'язано із грецьким словом «synergos», що означає «той, що діє разом» [1, с. 415]. В загальному розумінні синергізм означає отримання додаткових переваг в результаті успішного об'єднання зусиль економічних суб'єктів за рахунок ефективнішого використання їх сукупного потенціалу.

Поняття «синергетика» характеризує загальну назву низки наукових напрямів, що вивчають зародження, формування і розвиток упорядкованих в часі чи в просторі процесів чи структур, існування принципів, що управляють виникненням самоорганізації [2, с. 415].

Економічна складова синергетичного ефекту базується на законі синергії, який можна охарактеризувати як суму властивостей цілої організованої структури, що перевищує аналогічні властивості, притаманні елементам, які увійшли у склад цілого, що обумовлено не тільки сприятливим поєднанням елементів, а й узгодженістю їх взаємодіє та взаємопідтримуючими зв'язками [3, с. 11].

Згідно до концепції стратегічного синергізму, розробленої Е. Кемпбеллом та К. Самерс Лаче, серед інших визначень, «синергізм» розглядається як вимір спільних ефектів [4, с. 415].

В цілому, метою формування системи комплементарного розвитку галузей вітчизняної економіки, орієнтованої на досягнення синергетичного ефекту, є подолання негативних наслідків системної фінансово-економічної кризи та досягнення стійкого економічного розвитку в довгостроковій перспективі.

Однією із базових проблем забезпечення сталого економічного розвитку України сьогодні є невикористання наявного економічного потенціалу, обумовленого наявністю трьох основних ресурсів: інтелектуального, геополітичного та земельного.

Інтелектуальний ресурс, в сучасних умовах, виступає базовим компонентом забезпечення конкурентоспроможності виробництва та розвитку будь-якої країни. Відсутність ефективної взаємодії науки та виробництва створює перешкоди для інноваційного розвитку та виходу вітчизняного виробника на міжнародний ринок.

Як указує Б. Патон, в Україні існує колосальний науково-технічний потенціал, який не знаходить нині повноцінного застосування, що зумовлене, перш за все, кризовим станом економіки і втратою прикладною наукою свого головного споживача — промисловості колишнього Радянського Союзу [5, с. 1].

В умовах інформаційної економіки, сталий соціально-економічний розвиток є неможливим без формування ефективної системи взаємодії науково-дослідної сфери та сфери реального виробництва, з метою впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу на практиці та отримання конкурентних переваг, що є запорукою довгострокового успіху виробника на ринку.

Геополітичний ресурс України полягає в сприятливому розташуванні на пересіченні ключових світових торгових шляхів, що створює передумови для отримання додаткових переваг за рахунок використання додаткових можливостей розвитку в сфері міжнародної торгівлі.

Однак, головним ресурсом України, безперечно, є земля, яка за рахунок своїх природних властивостей здатна забезпечити високу рентабельність за умов раціонального її використання. В зв'язку із цим стратегічною галуззю економіки України є сільське господарство, характерною рисою якого є високий рівень зовнішніх ефектів (вплив на суміжні галузі). Так, інвестиції в сільське господарство створюють позитивний вплив на розвиток хімічної, машинобудівної, переробної та інших галузей промисловості та транспорту.

Слід зазначити, що завдання побудови системи комплементарного розвитку галузей економіки України носить стратегічний характер, а синергія є базовим принципом та невід'ємною складовою стратегічного управління економічними системами.

Загальними ознаками стратегічного управління є: характеристика стратегічного управління як процесу, виділення етапів формування і реалізації розробленої стратегії, орієнтація на зовнішні умови господарювання, аналіз і вибір альтернатив стратегічного розвитку [6, с. 24; 7, с. 15].

І. Ансофф визначає стратегію як набір правил для прийняття рішень [8, с. 68]. У цьому аспекті ми можемо розглядати стратегію як систему раціональних нормативних обмежень системи управління.

Стратегічне управління є органічним варіантом реалізації сучасної концепції цільового підходу, загальне визначення якого полягає в його описі як системи методів і прийомів, що забезпечують орієнтацію діяльності щодо прийняття та реалізації управлінських рішень на визначені кінцеві результати.

Стратегічною метою управління розвитком АПК сьогодні є досягнення властивості комплементарності загальної системи економічного розвитку, використання потенційних системоутворюючих можливостей агропромислової сфери з метою формування загального синергетичного ефекту національної економічної системи.

Органічний та динамічний розвиток економічних процесів вимагає гнучкості системи управління, її пристосування до змін зовнішнього та внутрішнього серед-

овища. Забезпечення пристосування параметрів та способів функціонування системи управління пов'язане із поняттям адаптивності.

Адаптація в широкому сенсі ототожнюється із пристосуванням економічної системи до умов зовнішнього середовища, що змінюються. Адаптація є необхідною складовою забезпечення життєздатності відкритої економічної системи, тому неврахування цього принципу протиставляє економічну систему динамічному зовнішньому середовищу, що обумовлює виникнення системної економічної кризи в майбутньому.

Адаптивне управління використовується щодо відкритих гнучких систем — об'єктів управління, що виявляють цілеспрямовану пристосовану поведінку у складному середовищі. Адаптивне управління є дуальним у тому сенсі, що управляючі впливи мають двоїтий характер: вони є як засобом безпосереднього управління в поточний момент, так і активного дослідження управляючої системи для майбутнього. В системах дуального управління завжди існує відоме протиріччя між спрямуючою та пізнавальною функціями реалізованих управляючих впливів [9, с. 12]. Отже, щодо управління із посиленою функцією адаптивності в науковій літературі використовується поняття «адаптивне управління».

Згідно з основними принципами побудови системи управління, адаптивність системи управління виражається в зміні її структури та законів функціонування згідно із накопиченим досвідом роботи та умовами й цілями, що змінюються [10, с. 522].

Під адаптивною моделлю системи управління соціально-економічним об'єктом розуміють модель, у якій у результаті зміни характеристик внутрішніх і зовнішніх властивостей об'єкта, відбувається відповідна зміна структури і параметрів регулятора управління з метою забезпечення стабільності функціонування даного об'єкта [11, с. 135].

У рамках реалізації адаптивної моделі управління відбувається практична реалізація принципу активного пізнання керованого об'єкта, який полягає в доповненні й уточненні інформації про об'єкт у процесі управління ним.

Одним із різновидів адаптивного управління є координатно-параметричне управління, яке включає регулятивне управління об'єктом разом зі зміною його конструктивних параметрів [11, с. 147].

Стосовно економічного розвитку як об'єкта управління регулятивне управління означає управлінський вплив згідно зі встановленими цілями й завданнями управління відповідно до діючої стратегії розвитку економіки. Зміна конструктивних параметрів системи управління розвитком економіки означає коректування цілей, завдань, методів управління, стратегії управління до зміни внутрішніх та зовнішніх умов економічного розвитку.

Загальна схема адаптивного управління комплексним розвитком АПК та суміжних галузей економіки України наведена на рис. 1, де $a(t)$ — вектор управляючих дій, що ідентифікуються; $b(t)$, $z(t)$, $d(t)$ — вектори стихійних (непередбачуваних і незалежних) управляючих дій; $f(t)$ — вектор, який характеризує координатне регулювання; $g(t)$ — вектор виходу (результату) економічного розвитку; $p(t)$ — вектор параметричного регулювання; $h(t)$ — вектор параметрів системи регулювання, що настроюються; $a^*(t)$, $f^*(t)$, $g^*(t)$, $p^*(t)$, $h^*(t)$ — характеризують апріорну та поточну доступну інформацію про вектори $a(t)$, $f(t)$, $g(t)$, $p(t)$, $h(t)$, а вектор $w^*(t)$ характеризує вплив стратегічних обмежень та цільових орієнтирів на систему управління.

У представленій моделі відображено основні блоки управління: блок «Система стратегічних обмежень і цільових орієнтирів», що задає початкові передумови для побудови стратегії економічного розвитку, системи адаптації; «Блок параметричного регулювання», спрямований на оптимізацію системи стратегічного управління, та «Блок

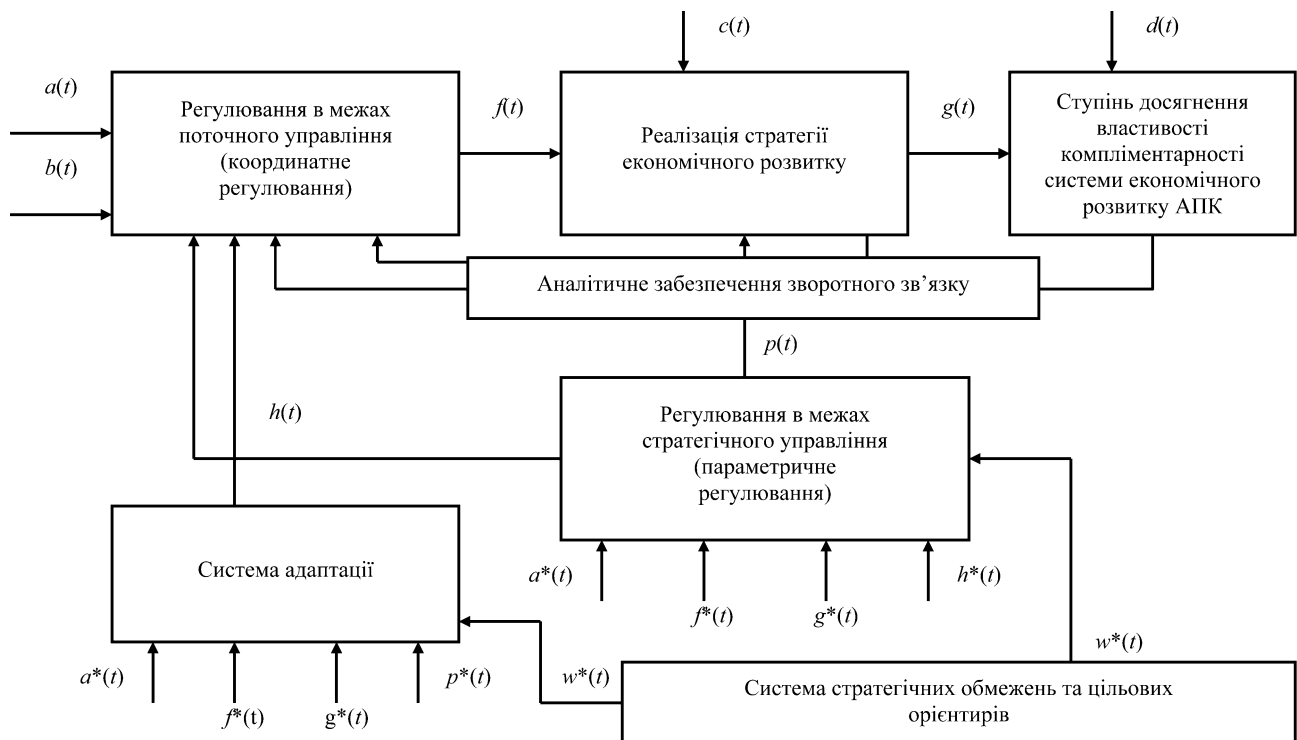

Рис. 1. Структурна схема адаптивного управління комплексним розвитком АПК та суміжних галузей економіки України

координатного регулювання», що забезпечує регулювання системи в межах поточного управління. Вектори управляючих дій розділені на дві групи: ідентифіковані впливи та випадкові впливи (впливи збурюючого характеру).

В якості основного виходу системи виступає ступінь досягнення властивості компліментарності системи економічного розвитку АПК.

Висновки та пропозиції. Отже, за результатами проведеного дослідження запропонована і обґрунтована структурна схема адаптивного управління комплементарним розвитком АПК та суміжних галузей економіки України, що дозволяє здійснювати координатне управління процесом стратегічного управління економічним розвитком та параметричне управління, пов'язане зі зміною основних конструктивних параметрів процесу. Використання запропонованої моделі дозволить повною мірою використати накопичений потенціал економічного розвитку та забезпечити формування стійких синергетичних ефектів.

Список використаних джерел

1. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. — [4-те вид., випр. та доп.]. — К. : Т-во «Знання», КОО ; Л. : Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. — 566 с.
2. Экономико-математический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. И. Данилов-Данильян]. — М. : Большая Российская энциклопедия: Издательский дом «ИНФРА-М», 2003. — 688 с.
3. Запольский М. Механизм возникновения и оценки синергетического эффекта в крупных интегрированных структурах / М. Запольский, Ю. Хворик // Аграрная экономика. №1 (188). — 2011. — С. 11–20.
4. Кемпбелл Э. Стратегический синергизм / Э. Кемпбелл, К. Саммерс Лачс. — [2-е изд.]. — СПб. : Питер, 2004. — 416 с.
5. Патон Б. Технопарки — інноваційний шлях до суспільства високих технологій / Б. Патон // Світ. — 2001. — № 45–46 (216–217). — С. 1.
6. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : [підруч.] / З. Є. Шершньова. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К. : КНЕУ, 2004. — 699 с.
7. Мізюк Б. М. Стратегічне управління : [підруч.] / Б. М. Мізюк. — [2-ге вид., переробл. і доповн.]. — Львів : Магнолія плюс, 2006. — 392 с.
8. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — М. : Экономика, 1989. — 519 с.
9. Экономико-математический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. И. Данилов-Данильян]. — М. : Большая Российская энциклопедия: Издательский дом «ИНФРА-М», 2003. — 688 с.
10. Политехнический словарь / [гл. ред. И. И. Артоблевский]. — М. : «Советская энциклопедия», 1976. — 608 с.
11. Математические модели трансформационной экономики : [учеб. пособ.] / [Т. С. Клебанова, Е. В. Равенева, К. А. Стрижиченко и др.]. — Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. — 280 с.